

Úvod

Marie-Elizabeth Ducreux

► To cite this version:

Marie-Elizabeth Ducreux. Úvod. Cahiers du CEFRES, 1995, Dějiny a paměť, 6, pp.5. halshs-01609307

HAL Id: halshs-01609307

<https://shs.hal.science/halshs-01609307>

Submitted on 3 Oct 2017

HAL is a multi-disciplinary open access archive for the deposit and dissemination of scientific research documents, whether they are published or not. The documents may come from teaching and research institutions in France or abroad, or from public or private research centers.

L'archive ouverte pluridisciplinaire **HAL**, est destinée au dépôt et à la diffusion de documents scientifiques de niveau recherche, publiés ou non, émanant des établissements d'enseignement et de recherche français ou étrangers, des laboratoires publics ou privés.

Distributed under a Creative Commons Attribution - NonCommercial - ShareAlike 4.0 International License

Cahiers du CEFRES

N° 6, Dějiny a paměť

Françoise Mayer, Marie-Elizabeth Ducreux (Ed.)

Marie-Elizabeth DUCREUX

Úvod

Référence électronique / electronic reference :

Marie-Elizabeth Ducreux, « Úvod », Cahiers du CEFRES. N° 6, Dějiny a paměť (ed. Françoise Mayer, Marie-Elizabeth Ducreux).

Mis en ligne en avril 2012 / published on : april 2012

URL : http://www.cefres.cz/pdf/c6/ducreux_1995_uvod.pdf

Editeur / publisher : CEFRES USR 3138 CNRS-MAEE

<http://www.cefres.cz>

Ce document a été généré par l'éditeur.

© CEFRES USR 3138 CNRS-MAEE

Úvod

Marie-Elizabeth DUCREUX

Stručná úvaha o pojmech

Diskuze na téma dějiny a paměť se hemží samými úskalími. Stává se, že se tyto dva pojmy zaměňují, avšak paměť neznamená dějiny a dějiny neznamenají paměť, jsou jen ve velmi úzkém vztahu. Paměť a dějiny mají jednoho společného jmenovatele - návaznost na čas. Tato vazba ale nikterak nezjednodušuje velmi složité vztahy mezi těmito pojmy. Čas se odvíjí sám o sobě, nezávisle na nosiči, kterým je paměť, včetně individuální paměti. Také jej nelze ztotožnit s "dějinami". Tvrzení, že dějiny jsou za námi a že ono "za námi" nás obklopuje, by znamenalo, že je ztotožňujeme s minulostí lidských společenství. Tyto "dějiny-minulost" existují bez historika, pokud neměl k dispozici postačující konkrétní stopu, která by mu umožnila dané události zpracovat. Ale nemohou existovat bez aktérů. Paměť - a někdy i dějiny - se rodí v okamžiku, kdy se tyto subjekty pokoušejí předávat své vzpomínky v určitých souvislostech. Dějiny jsou časem, obsaženým ve vyprávění o minulosti lidských společenství. Dějiny-historiografie jako pokus o vysvětlení a interpretaci zrušeného času neexistují bez distancovaného pohledu do minulosti, jímž se podle předkládaného modelu historik pokouší pochopit a zrekonstruovat (malou) část procesů, které utvářely naši současnost a které - v jiné podobě - budou ovlivňovat i naši budoucnost. Jsou tedy neodmyslitelné od diskurzivní formalizace, a to platí jak pro čistou dějinnou faktografii, včetně kronik a análů, tak pro dějiny "globální", "totální", dlouhodobé i krátkodobé, které se pokoušejí vysvětlit demografické jevy, rozluštit ekonomické mechanismy, proniknout do různých "mentálních světů", popsat každodenní život a vztahy mezi lidmi v minulosti, analyzovat kulturní zvyky, systém norem a představ, jakož i pro mnoho dalších prací současných historiků, včetně dějin paměti. Aby bylo možno dějiny uchopit a předat, pak musejí být diskurzem, promluvou, a to promluvou nezaujatou. Každý historický přístup navozuje - a už otevřeně, nenápadně či neuvědoměle - nějaký vztah k pravdě času a lidské přirozenosti, což nikterak neusnadňuje situaci ani filosofům, ani historikům.

V některých případech, jako jsou třeba anály a chronologie, se dějiny mohly vydávat za záznam paměti. Lze však zároveň tvrdit, že historik, pokoušející se napsat dějiny, přetváří paměť a předkládá model paměti? Může to být samozřejmě jeden z důsledků jeho práce, jestliže se při studiu zaměřil na události nedávno minulé. Jde však o něco zcela jiného než "svědectví". Zabývá-li se obdobím dávno minulým, kde již nenalezne žádného svědka či pamětníka, pak nabízí společnosti takový model, kterému by spíše příslušel název model interpretace než model paměti. Historik pátrá v minulosti, předkládá její rekonstrukci, která klasicky vychází z kritických odkazů na nejrozličnější prameny a dokumenty, jež ani tentokráte nejsou zaměňovány za svědectví. Na základě přijatelného vysvětlení se pokouší o logické zpracování sledu událostí a společenských procesů (v nejširším slova smyslu zahrnují politiku, ekonomiku, kulturu, náboženství...) v době minulé. Utváří vědomosti. Naproti tomu pamětník "vypovídá", mluví, vypráví, předává, přepisuje ukončenou či neukončenou zkušenost, která je především jeho osobním prožitkem, ale může být i prožitkem kolektivním. Jde tedy o dvě velmi odlišné funkce. Tzv. "ústní podání" dějin toto rozdělení potvrzuje: svědectví se stává dějinami až poté, co je historik s patřičným odstupem zpracoval.

Paměť je více než dějiny svázána s citovou oblastí. Je "stále se vyvíjejícím prožitkem", jenž musí být zprostředkován pamětníky daných událostí. I když se objeví v psané formě, jako např. "paměti" nebo "příběhy ze života", jde o prožité svědectví. Je čistě subjektivní a nemůže existovat bez nosiče, tedy bez pamětníků, ani bez jejich aktivního přispění. Je však vždy jedno a totéž co svědectví? Zpracovávat paměť znamená, že někdo prožité skutečnosti či situace zaznamená pro ostatní, avšak především pro další generace, zaujme přesné místo při interpretaci událostí a také jim dá smysl, stejně jako to dělá historik, když pracuje s dokumentací. Paměť, která je jevem psychickým, nemůže historik jako takovou uchopit. Historik není ostatně jediný, kdo historickou paměť vytváří. Naše společenství jsou koncentrátem historické paměti, jako my sami jsou z ní upředena. A sama historická paměť je souborem mnoha pamětí: částech paměti opouzdřených, němých, ztracených, zapomenutých ve prospěch jiných, zařazených, zpracovaných, obalených slovy, která jim zajistí předání a zachování: paměti národů, skupin, rodin, jednotlivců.² Žádná paměť se nedá sdělit ani předat, nemá-li oporu ve slovech, která vzpomínky sjednocují, ochuzují, redukují, někdy i zkreslují, ale dodávají jim smysl, formu, podstatu a účinnost. Paměť se nachází na straně individuální, avšak sdílené a množné identity, ona tuto identitu totiž utváří tím, že ji zasadí do historické kontinuity, i když paměť i identita procházejí neustále procesem proměn. Vedle sebe tedy nutně stojí paměti různé, které se mohou překrývat, bojovat proti sobě, aby se navzájem

vyloučily či aby zamlžily jakoukoliv disharmonii v pohledu na individuální a kolektivní minulost. Stejně jako dějiny se paměť stává hříčkou v mocenském klání: snaha vnutit celé společnosti jedinou interpretaci daných skutečností a jevů má za následek a ostatně i předpokládá, že pravda bude zabavena. Jsou-li odkazy na minulost voleny a tříděny tak, aby přednostně ospravedlnily jediný politický postoj, jde o zradu dějin i paměti ve prospěch ideologie.

K vyhraněnému rozlišení mezi dějinami historiků a pamětí pamětníků došlo ve Francii poměrně nedávno, až ve 20. století. A ve Francii, jak říká Henri Rousso³, po dlouhou dobu také "bylo hlavním úkolem dějin ospravedlňovat rodící se republiku a utvářet pocit národní příslušnosti, jemuž Pierre Nora říká "dějiny-paměť". Ovšem ve třicátých letech proud, kterému se obecně a vlastně nesprávně říká škola análů⁴, ovlivnil vývoj postupů i praxe francouzských historiků a rozšířil pole jejich výzkumu natolik, že se tento obor stal společenskou vědou a jeho ospravedlňující funkce byla zavržena a vyřazena z historio-graphického pojmosloví. Díky tomuto radikálnímu a osvobozujícímu počínu bylo před zhruba patnácti lety možno zavést nové pole výzkumu, které se záhy dostalo zcela do popředí: dějiny paměti, definované jako "místa paměti" v tom slova smyslu, který ve Francii používá Pierre Nora a jeho spolupracovníci⁵, a jako dějiny-problém, kde se prolíná minulost s přítomností a kde již nestačí pouze zjišovat a ověřovat fakta.

Vztah dějiny-paměť v kontextu času a prostoru: druhá světová válka ve Francii a v Československu.

Zvolila jsem takový postup, kdy se omezím na historickou paměť a dvojici dějiny-paměť budu vztahovat ke kolektivní identitě, ba dokonce k identitě národní. Jako palčivá otázka se vynoří především v okamžiku, kdy ve společnosti vzniknou pochybnosti o průkaznosti odkazů a kdy vyzkoušená a zaběhnutá schémata již nepřinášejí ucelenou odpověď na rozporuplnou zkušenost skupin a jednotlivců. Tedy poté, co historici již nemohou svobodně psát dějiny, což můžeme považovat za důsledek či za výchozí bod této skutečnosti. Jinými slovy, mimořádně vhodnou půdou pro dlouhodobý zvrat ve vztahu dějin a paměti jsou období diktatur, totalit, ale také války, zkrátka veškeré okamžiky podporující či přinášející jednostrannou interpretaci a definici minulosti, identity lidu a národa, politických motivů a cílů.

V období krize identity také dochází ke zlomu a k narušení významu(ů) historické zkušenosti každého národa, na němž se celé společenství až doposud shodlo a které obecně přijímalo. Druhá světová válka je typickým příkladem okamžiku, kdy na pozadí událostí, ale také pod jejich vahou, nastoupí symbolický rejstřík (který je sám o sobě přetrvávající historickou strukturou), jehož srozumitelnost (i když množná a neustále pozměňovaná) je nezbytná pro přežití a budoucnost lidských společností. Přinejmenším v zemích střední Evropy, ale zcela určitě také ve Francii - podle podmínek, které se v jednotlivých případech mohou velmi lišit - je narušena jak organizace představ zakládajících a ospravedlňujících smysl existence a právo na existenci států a národů, tak ospravedlnění vlád a institucí. Válečná léta jsou sice časem dějin, ale reaktualizované procesy probíhají znovu a znovu v čase paměti, a tak jejich účinek na jednotlivé občany a subjekty těchto dějin, by pasivní nebo z donucení, může přesáhnout válečné období až do doby míru, kdy nastanou jiné pohnuté historické události, které jej překryjí, odsunou či zavalí pod náporom jednostranných či zradikalizovaných interpretací.

Srovnání Francie a Československa vypadalo zajímavě. Zdánlivá podobnost skrývá dva zcela odlišné historické osudy. V obou zemích však toto šesti až sedmileté období (u Čechoslováků se musíme vrátit až k Mnichovu a k 14. březnu 1939) bylo nabito nečekanými zvraty, traumaty a dlouhodobými odmlkami. Francie padla po tzv. podivné válce a po porážce v r. 1940. A nepředstavitelné se stalo skutečností. Stát se rozpadl, republika zmizela, nastal exodus, útěk vyděšeného obyvatelstva. Masarykovské Československo přestalo existovat v noci z 14. na 15. března 1939, záhy po prvním traumatu, jímž byla mnichovská dohoda a její realizace v září 1938 (bolestně prožívaná zrada francouzských a britských spojenců, ztráta více než třetiny území a obyvatelstva státu⁷, nucená nečinnost armády, napětí mezi pokořením a rezignací, vedoucí k bezmoci a touze se událostem postavit, aby se navzdory všemu zachoval rámec pro národ a stát). Československý stát se rozpadl po dvacetiletém trvání. Již v září 1938 byl okleštěn o oblasti obývané převážně sudetskými Němci a po kratičkém období 2. republiky se české země, Čechy a Morava, staly součástí Říše. Za zvláštního statutu protektorátu, země údajně nezávislé, ale po právní stránce porobené⁸, by v případě vítězství osy nečekalo po válce obyvatelstvo nic jiného než poněmčení či vyhlazení. Tato perspektiva napovídá, v jakém napětí a v jaké dvojakosti se vyvíjela "kolaborace" a "odboj" v Čechách a na Moravě. 14. března 1939 získalo Slovensko, povýšené do role vzorového satelitu Německa, nezávislost zaručenou Hitlerem a zároveň poprvé prožívalo historickou

zkušenost s národním slovenským štátem.⁹ Porobení Říši vyvolává na české straně obavy ze zániku národa. Tyto obavy totiž zapadají do široce sdílené interpretace národních dějin, vycházející z rozšířené představy prvního "zániku", prvního "finis patriae", "záhuby" národa v 17. a 18. století, s níž se část obrozenců, vzdělavců a politiků potýkala po celé 19. století, a která znovu ožila po vzniku republiky. Vznik protektorátu byl symbolickým zrušením díla a přínosu národního obrození z 19. století, stejně tak jako "vzkříšení" českého národa a státu v masarykovském Československu. Na slovenské straně byla důsledkem vývoje národního hnutí, které nakonec nevyhnutelně vyvrcholilo v podobě státu pojatého jako stát Slováků¹⁰, jakási zaslepenost vůči rozhodující roli Německa v tomto vývoji. Každodenní skutečnost i dějiny lze v českém a slovenském případě dešifrovat diametrálně rozdílně, ba zcela opačně. Proto snad události sedmi válečných let zanechaly mezi těmito národy trvalou překážku. Znovu vybudovat Československo - i bez Němců - znamenalo zamlčet dějiny národního slovenského státu, a také si Slováky představovat pouze jako oběti a odbojáře¹¹; tudíž chápat dějiny odboje na Slovensku tak, aby se z dějin národního státu stala pouhá epizoda vládní kolaborace, kterou mohly vyřešit čistky a rozsudek smrti nad Tisem. V každém případě by se jednalo o předkládání jediné možné a řádné interpretace moderních dějin. Avšak v r. 1948 přišla druhá vlna čistek. Sotva se v r. 1945 československý stát po svém znovuzrození za pomoci velmocí zbavil zhruba tří milionů sudetských Němců a provedl neúspěšný pokus o totéž se 700 000 Maďary na Slovensku, přišlo v únoru 1948 lidově demokratické zřízení. Po převzetí moci Komunistickou stranou se již paměť tohoto černého období nemohla vynořit na světlo, nabrat formální podoby, pracovat, očistit se, provést konfrontaci nejrozumnějších, dokonce protichůdných verzí. Za několik málo let se dostalo odbojářům i kolaborantům zcela jasného označení, tentokrát po boku nepřátel lidu, a nová oficiální pravda překryla hledání pravdy jiné, čímž zabránila vytváření dějin.¹² Nová diktatura umlčela společnost, zlikvidovala nekomunistický odboj a zdecimovala i řady samotné strany.

Poněvadž bylo po dlouhou dobu vyloučeno mluvit o přítomnosti, nahlas vyjadřovat své zkušenosti a názory, nesmělo se mluvit ani o blízké minulosti, včetně minulosti silně traumatizující. Nutnost bojovat proti "bezčasí"¹³ v každodenním životě pro uchování paměti současnosti a vlastní identity způsobila, že se vzpomínky a odkazy vryly mnoha lidem do paměti. Se zánikem komunismu v listopadu 1989 došlo samozřejmě k posunu interpretací a znovu započalo vytváření významů. Celá společnost rovněž pocítila silnou potřebu se s touto minulostí vypořádat, což ale také může vést k předčasnému zapominání

a ukvapeným soudům o všem, co bylo předtím. Jsou pak v takovéto situaci dějiny, a tudíž dějiny paměti válečných let jako přednostní zájem historiků, opravdu výsledkem touhy po vědění české veřejnosti, ba dokonce i veřejnosti slovenské, u níž by stále otevřená otázka slovenského štátu mohla zviditelnit pouta mezi touto minulostí a současností? Je-li relativní kontinuita politického a společenského života jednou z podmínek vypracování opravdových dějin, oproštěných od snah o ospravedlnění, tedy dějin odideologizovaných, nehrozí jim pak nebezpečí nového zamlčování v českých zemích, na Slovensku a v mnoha dalších zemích střední Evropy? A je tomu jakkoliv, v době, kdy se konal kulatý stůl, z něhož právě vydáváme český a slovenský sborník, šlo o více než o možnost znovu začít pátrat po minulosti a zveřejňovat paměti tohoto období. Na pořadu byly rovněž otázky vzkříšení republiky v poněkud obměněných hranicích v r. 1945 a jejího zániku prvního ledna 1993. Mluvílo se také o vyhnání Němců. Mnoho dalších diskuzí vyvolal restituční a lustrační zákon. Na prvním místě stála potřeba interpretovat a pevně stanovit (i za cenu, že některé úseky nebudou přijaty) místo, kam v jasných představách společenství Čechů a Slováků patří jednačtyřicet let této tak choulostivé, složité a pohnuté minulosti, jakou byl komunistický režim s vlastní pohnutou periodizací (r. 1948 a padesátá léta, šedesátá léta a novotnovská éra, Pražské jaro a jeho umlčení, tvrdá normalizace v sedmdesátých letech, disent atd.). První kroky v tomto směru již sice byly učiněny, ale dějiny této nedávné minulosti stále ještě zbývá zpracovat a napsat.

První pokus o konfrontaci francouzských a československých historiků.

"Dějiny a paměť. Odboj a kolaborace za druhé světové války." Toto byl název kulatého stolu, kolem něhož se 29. a 30. března 1993 v Praze sešli v CEFRES čeští, slovenští a francouzští historici, aby vyslechli příspěvky Roberta Franka, Pierra Laborie, Františka Janáčka, Tomáše Pasáka, Bohumila Pekárka, Štefana Šutaje, Jozefa Jablonického, Pavola Petrufa a diskutovali o nich. Příspěvky francouzských účastníků nebyly do tohoto sborníku zařazeny ze dvou důvodů. Pro potřeby kulatého stolu byl vydán soubor překladů z francouzštiny do češtiny s názvem Paměť a dějiny¹⁴. Jednalo se o výběr textů ze "Sešitů Ústavu současných dějin" (Cahiers de l'Institut d'Histoire du Temps Présent), které uspořádal Karel Bartošek a které ilustrují francouzský výzkum na téma paměť jako problém a nikoliv jako soubor vzpomínek. Český a slovenský čtenář se takto může seznámit s dlouhodobým průzkumem tohoto pařížského Ústavu současných dějin na téma "Nejasné a narušené vztahy Francouzů ke druhé světové válce od r. 1945 po dnešek"¹⁵. A

protože šlo o pracovní setkání, v úvodní rozvaze Roberta Franka a Pierra Laborie o paměti druhé světové války a odboje ve Francii zazněly teze a výsledky, které tito historici již publikovali ve Francii.

Domnívali jsme se, že by bylo vhodné zveřejnit úvahy českých a slovenských účastníků. Jsou totiž důkazem toho, jak se po "normalizační" odmlce v sedmdesátých a osmdesátých letech znovu vynořily na světlo studie o kolaboraci a odboji, jak byla vlastně tato problematika objevena a jak došlo k nové diskuzi na toto téma, i když někteří autoři neskřývají svůj odstup, dokonce i pesimismus při představě, že by se "dějiny paměti" po francouzsku mohly uplatnit i v jejich zemi. František Janáček, Tomáš Pasák, Bohumil Pekárek - každý svým způsobem, leč zcela zřetelně - staví zásadní otázku zodpovědnosti a rozebírá úskalí, která v České republice nutně čekají na historické studie o 20. století, protože, jak říká Janáček, "hledat či dokonce spoluutvářet dnešní podobu národní a státní identity je úkol ještě živý". Potvrzují, jak je pro historiky nutné odmytizovat dějiny i jejich subjekty. Pekárek upozorňuje na tajnou údržbu památníků a pamětních desek těch dějin, které vládní ideologie popírala, dokazuje, jak paměť skutečné individuální zkušenosti může v tichosti odolávat oficiální interpretaci. "Úmyslné zamlčování minulosti národa, její deformování jsou degradací identity." Připomíná, že ideologie je zfalšováním paměti a rozhodnutí nepřevzít své celé dějiny, ale vybrat si z minulosti jenom něco, "vede ke ztrátě důvěry k dějinám vlastního národa, vyvolává apatii a demoralizuje." To je jedna z možností, které nabízí postkomunismus, ale podle mého názoru se k ní tito čeští historici nepřiklonili.

K této hlavní dokumentaci jsme připojili dvě poznámky Jana Stříbrného (Paměť odboje v pražské toponymii), Jiřího Fidlerera a Vladimíra Piláta (Tradice odboje ve Francii v názvech vojenských jednotek československé armády), zpracovávající několik "míst paměti", které lze spojit s problematikou oficiální komemorace: změny názvů ulic a pluků. Jako protiváhu k rozboru Františka Janáčka předkládá Jiří Jozák přehled knižních publikací o druhé světové válce z let 1970-1980.

Ze slovenských účastníků předali texty pouze dva. Štefan Šutaj rozebírá výsledky průzkumu vnímání úlohy politických osobností v meziválečném období a za druhé světové války na Slovensku, který se svými spolupracovníky z ústavu uskutečnil v kraji, kde žije slovenské a maďarské obyvatelstvo, a překvapivě zjisuje téměř systematické rozdíly v odpovědích, které jsou odrazem různé historické zkušenosti Maďarů oproti Slovákům

v dané době. Potvrzuje tak, že etnická a národní identita zůstává i nadále rozhodujícím znakem. V článku o vztazích Slovenska s vichystickou Francií se Pavol Petruf nezabývá vztahy mezi dějinami a pamětí a vysvětluje důvody, které ho k tomu vedly; protože uvádí skutečnosti málo známé, rozhodli jsme se přesto jeho text v tomto sborníku zveřejnit.

Sborník se čtenáři předkládá jako nové svědectví o prolínání minulosti a současnosti a palčivých otázkách, které v tomto střetu vyvstávají.

Poznámky

1) Henri ROUSSO, Syndrom Vichy 1944-198..., Paříž 1978, str. 12

2) Zde se přímo nezabývám konceptem "kolektivní paměti", s nímž přišel Maurice Halbwachs v *Les cadres sociaux de la mémoire* (Sociální rámec paměti, první vydání Paříž 1925, poslední vydání Paříž, Albin Michel, 1994.) V doslovu Gerard Namer popisuje vznik této knihy a postavení, které Halbwachs tehdy ve společenských vědách zaujímal.

3) H. ROUSSO, op. cit., str. 12

4) Francouzští historikové, kteří jsou v jiných zemích do této školy zařazováni, její existenci popírají. Ve Francii tvrdíme, že škola análů neexistuje.

5) Pierre NORA, *Les Lieux de Mémoire* (Místa paměti, Gallimard, Paříž 1985-1993.) Cituji zde Norovu definici "míst paměti" ve smyslu "zbytku prožité paměti", ale také ve smyslu "úmyslných a organizovaných výronů ztracené paměti". H. Rouso (op. cit., str. 13) navrhuje tuto definici: "Dějiny paměti, tj. studium nejrozličnějších společenských praktik (a jejich formy a obsahu), které, a už explicitně či ne, mají za cíl či za následek představy minulosti a uchovávání vzpomínek na ni v jedné skupině nebo v celé společnosti."

6) Potřebu udělat si jasno o létech německé okupace a vichystického režimu pocítila francouzská společnost až velmi dlouho po skončení války. Přišli s ní někteří historici ve snaze začlenit celou prožitou zkušenost Francouzů do jasné a pluralitní paměti,

pojmenovat ji a interpretovat jinak, než jak to po osvobození vyžadovala touha po obnovení republiky a po minimálním společenském konsensu. Odvolávám se zde na poslední knihu Henri Roussoa, kterou napsal spolu s Ericem Conanem: E. CONAN, H. ROUSSO: *Vichy: un passé qui ne passe pas* (Vichy, minulost, která nepomine, Paříž 1994), kde pokračuje v úvahách, s nimiž začal v první, výše uvedené knize (2. přepracované a zaktualizované vydání: *Le syndrome de Vichy de 1944 à nos jours* (Syndrom Vichy od r. 1944 až po dnešek, Paříž 1990). Obě knihy přinášejí bohatou bibliografii o vichystickém období a chronologické údaje od války až do r. 1994. Viz též publikace téhož autora: "Cet obscur objet du souvenir" ("Temný předmět vzpomínání"), Centre régional de publication de Paris, Institut d'Histoire du Temps Présent, *La mémoire des Français. Quarante ans de commémorations de la seconde guerre mondiale* (Paměť Francouzů. Čtyřicet let komemorace druhé světové války) Paris, Editions du CNRS, 1986, str. 47-62.

7) V říjnu a listopadu 1938 počet obyvatel Československa klesl ze 14 na 10 milionů na území, které místo 135 000 km² pokrývalo již jen 95 550 km². Ztratilo také 40% průmyslového potenciálu.

8) O Protektorátu a jeho statutu viz: Gotthold RHODE: *Le Protectorat de Bohême et de Moravie* (Protektorát Čechy a Morava), op. cit. kap. X, str. 281-303. Hácha, který byl po válce ztělesněním jednoho typu kolaborantů, je složitou postavou, kterou lze těžko srovnávat s Pétainem. Podobnost mezi nimi je jen velmi vzdálená a popírají ji fakta: Hácha, jeho nejbližší okolí a členové protektorátní vlády tajně spolupracovali s odbojem a londýnskou vládou.

9) viz Jorg K. HOENSCH, *La République slovaque* (Slovenská republika), 1939-1945, op. cit. kap. IX, str. 257-280.

10) Maďarská menšina na Slovensku byla zredukována na několik stovek tisíc osob poté, co Maďarsko v r. 1939 anektovalo jižní pás území, kde žilo cca 600 000 Maďarů.

11) 1. září 1944, na samém počátku slovenského národního povstání a poté, co 29. srpna Němci obsadili slovenské území jako odvetné opatření za popravu 28 členů německé vojenské mise partyzány vedenými sovětským plukovníkem Veliškem, se slovenská národní rada, vytvořená koncem listopadu 1943 podle dohody šesti zástupců

demokratického komunistického odboje, prohlásila vrcholným orgánem slovenského odboje a obnovila svrchovanost československého státu na Slovensku jménem exilové vlády v Londýně. Viz Anna JOSKO, *La Résistance slovaque* (Slovenský odboj), op. cit., kap. XIII, str. 345-368. O českém odboji ve stejném díle: Radomír LUŽA, *La Résistance tchèque* (Český odboj), kap. XII, str. 326-344.

12) Bylo by nesprávné tvrdit, že v letech 1948-1989 nevznikla žádná historická studie o druhé světové válce. Uved'me alespoň jméno Viléma Prečana, Františka Janáčka, Tomáše Pasáka a Jozefa Jablonického. Poslední tři autoři se zúčastnili kulatého stolu v CEFRES.

13) Zde se odvolávám na slova Václava Havla z doby listopadových manifestací 1994 v Praze, charakterizující komunistické údobí jako umělý čas bez dějin: "skončilo bezčasí, začíná historie". Jde ostatně o myšlenku, která se v jeho díle často opakuje.

14) *Dějiny a paměť - Výběr francouzských studií o vztahu dějin a paměti válek, odboje a kolaborace*. Historický ústav Armády České republiky, Památník odboje a Centre Français de recherche en sciences sociales, Praha 1993.

15) Program pařížského institutu pochází z r. 1980 a zmiňuje se o něm Robert FRANK v "Bilan d'une enquête" (Bilance jednoho průzkumu), Centre régional de publication de Paris, Institut d'Histoire du Temps Présent, *La mémoire des Français. Quarante ans de commémorations de la seconde guerre mondiale* (Paměť Francouzů. Čtyřicet let komemorace druhé světové války) Paris, Editions du CNRS, 1986, str. 371.